

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

КУЗЬМЕНКО ОЛЬГА АНДРІЇВНА

УДК 330.131.5:633.1/.19

**ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА
КРУП'ЯНИХ КУЛЬТУР СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ
ПІДПРИЄМСТВАМИ**

**08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)**

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Біла Церква – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Уманському національному університеті садівництва Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор
Уланчук Володимир Семенович,
Уманський національний університет садівництва,
завідувач кафедри обліку та аудиту

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН
Ульянченко Олександр Вікторович,
Харківський національний аграрний університет
ім. В.В. Докучаєва,
завідувач кафедри виробничого менеджменту та агробізнесу;

кандидат економічних наук, доцент
Миколенко Інна Григорівна,
Полтавська державна аграрна академія,
доцент кафедри економіки підприємства

Захист відбудеться 21 липня 2015 р. о 9 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 27.821.03 у Білоцерківському національному аграрному університеті за адресою: 09117, м. Біла Церква, Соборна площа, 8/1, центральний корпус (конференц-зал).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Білоцерківського національного аграрного університету за адресою: м. Біла Церква, Соборна площа, 8/1.

Автореферат розісланий 19 червня 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.М. Паска

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Виробництво круп'яних культур є важливою складовою процесу забезпечення продовольчої безпеки України. З огляду на це першочерговим завданням є підвищення ефективності відповідного виробництва сільськогосподарськими підприємствами та галуззю в цілому. Вирішення цієї складної й різновекторної проблеми великою мірою залежить від вибору напрямів збільшення обсягів виробництва цього виду продукції при зниженні витрат, підвищенні врожайності та забезпеченні належної якості зерна круп'яних культур.

Питання ефективного виробництва круп'яних культур у сільськогосподарських підприємствах є актуальним, оскільки в нинішніх умовах відсутня позитивна динаміка розвитку досліджуваної галузі. Причинами такого стану слід вважати вплив різних факторів суб'єктивного та об'єктивного характеру, тому необхідні якісні зміни у виробництві зерна круп'яних культур, безпосередньо пов'язані з інноваційним оновленням виробництва, удосконаленням економічних відносин у інтеграційному продуктовому ланцюзі, мінімізацією виробничих витрат тощо.

Важливість і пріоритетність завдання підвищення ефективності виробництва круп'яних культур вимагає консолідації внутрішніх резервів сільськогосподарських підприємств по всьому циклу відтворення. Нині розвиток круп'яного виробництва у сільськогосподарських підприємствах стримується відсутністю у багатьох товаровиробників можливості вести розширене відтворення, що зумовлено недостатнім впровадженням нововведень, які відповідають технічним і технологічним вимогам, економічній доцільності та екологічним нормам.

Питанням оцінки й підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва приділяли увагу багато зарубіжних та вітчизняних учених.

Різні аспекти ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва розглядалися у працях: В.Г. Андрійчука, О.М. Варченко, А.С. Даниленка, Я.С. Ларіної, А.М. Стельмащука, В.С. Уланчука, О.М. Шпичака та ін. Цими дослідниками розроблені теоретичні засади і науково-практичні рекомендації щодо ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва.

Питання підвищення ефективності виробництва круп'яних культур предметно досліджували: В.М. Андрусак, В.І. Бойко, І.І. Лукінов, І.Г. Миколенко, А.Т. Опря, І.П. Пазій, П.Т. Саблук, О.В. Ульяновченко, Л.М. Худолій, М.І. Щур та ін. Незважаючи на велику кількість наукових праць, досліджень і публікацій за темою дисертаційної роботи, нині існує необхідність удосконалення організаційно-економічних заходів щодо ефективного розвитку круп'яного виробництва, адекватних особливостям галузі, внутрішнім і зовнішнім факторам функціонування сільськогосподарських підприємств. Отже, актуальність й недостатня опрацьованість проблеми, її висока практична значущість визначили вибір теми дисертаційної роботи, її об'єкта та предмета, формулювання мети та завдань дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи Уманського національного університету садівництва і є складовою теми: «Адаптація організаційно-економічного механізму господарювання до соціально-орієнтованих ринкових відносин в АПК» (номер державної реєстрації 0101U004493), де здобувачем здійснено аналіз ефективності виробництва круп'яних культур у сільськогосподарсь-

ких підприємствах, а також обґрунтовано напрями підвищення ефективності вирощування та переробки таких культур.

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в поглибленні теоретико-методичних засад і розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення організаційно-економічних заходів із забезпечення ефективного виробництва зерна круп'яних культур сільськогосподарськими підприємствами. Для її досягнення було поставлено і розв'язано такі наукові завдання:

узагальнити теоретичні аспекти ефективності як економічної категорії та визначити фактори, що впливають на ефективність виробництва зерна круп'яних культур;

опрацювати існуючі методичні підходи до оцінки ефективності виробництва круп'яних культур та обґрунтувати відповідну систему показників;

проаналізувати стан виробництва круп'яних культур сільськогосподарськими підприємствами та визначити основні тенденції його розвитку;

здійснити оцінку ефективності виробництва круп'яних культур у сільськогосподарських підприємствах та ідентифікувати фактори її підвищення;

обґрунтувати розвиток процесів поглиблення спеціалізації та посилення концентрації виробництва круп'яних культур на основі використання інтенсивних факторів;

розробити заходи з активізації техніко-технологічних чинників підвищення ефективності вирощування круп'яних культур у сільськогосподарських підприємствах;

запропонувати напрями удосконалення економічних відносин між підприємствами з виробництва та переробки зерна круп'яних культур.

Об'єктом дослідження є виробнича діяльність сільськогосподарських підприємств, економічні відносини, фактори, процеси, які підвищують ефективність вирощування зерна круп'яних культур.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і прикладних аспектів ефективного виробництва круп'яних культур сільськогосподарськими підприємствами.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною основою дисертаційної роботи є науковий метод пізнання та системний, комплексний, диференційований підходи до вивчення економічних процесів, фундаментальні дослідження вітчизняних і зарубіжних учених з питань ефективності сільськогосподарського виробництва.

Для реалізації поставлених у дисертаційній роботі завдань використовувалися такі методи та прийоми: *монографічний, статистичних групувань, кореляційно-регресійного аналізу і графічний* – для комплексного вивчення сучасного стану сільськогосподарського виробництва, оцінки організаційно-економічних умов виробництва круп'яних культур сільськогосподарськими підприємствами та визначення факторів, що впливають на ефективність діяльності; *вибірковий* – для детального обстеження сільськогосподарських товаровиробників з виробництва круп'яних культур; *анкетування* – для збору інформації щодо організації процесу зберігання та доробки продукції; *групування* – для визначення впливу різних факторів на рівень ефективності виробництва зерна круп'яних культур, порівняння – для зіставлення економічних явищ у різні часові періоди з метою виявлення причинно-наслідкового зв'язку; *графічний* – при дослідженні зв'язків, виявленні тенденцій та визначенні закономірностей у забезпеченні ефективного виробництва сільськогосподарськими підприємствами таких видів круп'яних культур, як гречка та просо; *абстрактно-*

логічний, розрахунково-конструктивний та оптимізаційний – при обґрунтуванні напрямів спеціалізації виробництва в сільськогосподарських підприємствах та розрахунку надбавок до ціни за високі показники якості продукції.

Інформаційною базою дослідження є відповідні законодавчі та нормативно-правові акти, праці вітчизняних і зарубіжних авторів, спеціальні та науково-практичні інформаційні джерела, у тому числі матеріали періодичних видань та спеціальні монографічні джерела за темою дисертаційної роботи. Використано аналітичні та статистичні матеріали Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, дані річних звітів і первинного обліку окремих сільськогосподарських підприємств, нормативну і довідкову літературу, результати особистих спостережень автора, а також наукову інформацію, що має форму недрукованої продукції і розміщена у світовій комп'ютерній мережі Internet.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в системному обґрунтуванні теоретико-методичних положень та розробці практичних рекомендацій, які в сукупності вирішують наукову проблему забезпечення ефективного виробництва зерна круп'яних культур сільськогосподарськими підприємствами. До основних результатів, одержаних здобувачем, належать такі:

вперше:

запропоновано науковий підхід до стимулювання сільськогосподарських товаровиробників щодо виробництва зерна круп'яних культур високої якості на основі передбачення надбавок за вищі значення показників, які визначено чинним стандартом, що сприятиме підвищенню економічного інтересу в сільськогосподарських товаровиробників у вирощуванні круп'яних культур;

удосконалено:

наукові підходи до розвитку регіональної спеціалізації виробництва круп'яних культур, які забезпечують підвищення ефективності такого виробництва на основі зростання урожайності, зниження питомих витрат та збільшення прибутковості продукції, на основі чого обґрунтовано напрями ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств та створення територіального кластера з метою підвищення економічної привабливості галузі;

методичний інструментарій побудови економічних відносин між підприємствами з виробництва та переробки зерна круп'яних культур, який на відміну від існуючих передбачає формування економічного інтересу в кожного з учасників за рахунок надання надбавок до ціни за підвищені показники якості, чітку правову забезпеченість договору, що дозволить запровадити санкції відповідно до повного обсягу втрат і забезпечити персональну відповідальність за дотримання взятих зобов'язань щодо термінів поставок, оплати сировини та якості продукції ;

дістало подальшого розвитку:

класифікація факторів ефективності виробництва круп'яних культур сільськогосподарськими підприємствами, а саме: техніко-технологічні; організаційні; економічні; екологічні; розкрито їх зміст і взаємозв'язок, обґрунтовано напрями впливу на ефективність, що дозволить своєчасно виявляти тенденції їх зміни та впливу на результативність діяльності господарюючого суб'єкта;

методичні підходи до визначення рівня інтенсивності круп'яного виробництва на основі рейтингування сільськогосподарських підприємств, що до-

зволяє оцінити виробничий процес у єдності одержаних результатів і понесених витрат;

наукове обґрунтування заходів з підвищення ефективності виробництва круп'яних культур сільськогосподарськими підприємствами на основі впровадження ресурсощадних технологій (використання високопродуктивної техніки та інноваційних сортів, запровадження системи мінімального обробітку ґрунту, розвитку органічного землеробства), які сприяють зниженню витрат виробництва і втрат продукції, підвищенню продуктивності, оптимізації термінів проведення збиральних робіт.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що основні положення і розроблені пропозиції можуть бути використані сільськогосподарськими підприємствами з метою визначення напрямів підвищення ефективності вирощування круп'яних культур.

Основні результати дослідження були використані Департаментом агропромислового розвитку Кіровоградської облдержадміністрації (довідка № 9/01-14/9/2 від 17.02.2014 р.), при розробці заходів по нарощуванню обсягів виробництва круп'яних культур та Ульяновською районною радою при опрацюванні програми розвитку галузі рослинництва району (довідка № 33 від 05.02.2014 р.). Методику визначення та підвищення економічної ефективності виробництва круп'яних культур використано у СФГ «Кондор» Ульяновського району (довідка № 196 від 24.12.2013 р.). Результати дослідження використовуються у навчальному процесі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини під час викладання дисциплін «Економіка підприємства», «Економіка і організація агропромислових формувань», «Економічний аналіз», «Основи методики наукових досліджень» (довідка № 657/01 від 05.05.2014 р.).

Особистий внесок здобувача. Основні положення дисертаційної роботи обґрунтовані та сформульовані особисто автором. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використані лише ті ідеї та положення, які отриманні автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження доповідались і отримали схвалення на: Міжнародній науково-практичній конференції «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (Умань, 2011 р.), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (Умань, 2012 р.), III Науковій студентській конференції «Молода економіка». Економіка підприємства (Умань, 2012 р.), Дев'ятій Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні проблеми сучасної науки». Економіка. (Київ, 2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Аграрная наука, творчество, рост» (Россия, Ставрополь, 2012 г.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Экономика. Право. Менеджмент: Современные проблемы и тенденции развития» (Россия, Краснодар, 2013 г.), Дев'ятій Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Сучасна наука в мережі Internet». Економіка (Київ, 2013 р.), VII Міжнародній науково-практичній конференції «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (Умань, 2013 р.), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритети розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції України» (Умань, 2015 р.)

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковані в 9 наукових фахових виданнях загальним обсягом 2,67 друк. арк., у тому числі

6 одноосібних та 2 – у співавторстві; 1 стаття – в іноземному виданні, 10 – в матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура і обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 205 найменувань, налічує 43 таблиць, 20 рисунків, 7 додатків. Загальний обсяг дисертації – 220 сторінок комп'ютерного тексту (у т.ч. таблиці, рисунки, додатки).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету і завдання дослідження, його об'єкт і предмет, відображено наукову новизну одержаних результатів, їх апробацію та практичне застосування.

У першому розділі «**Теоретико-методичні основи ефективності виробництва зерна круп'яних культур**» розкрито економічну сутність категорії ефективності сільськогосподарського виробництва, систематизовано фактори, що впливають на економічну ефективність виробництва зерна круп'яних культур, критерії та показники оцінки ефективного виробництва.

Результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновок, що до нинішнього часу в економічній літературі не існує єдиного підходу як до розуміння сутності та змісту ефективності, так і до визначення критеріїв та показників її оцінки. Численність підходів ускладнює тлумачення сутності категорії ефективності та її інструментарію, але у будь-якому разі в основі кожного із них лежить співвідношення результату із певними видами понесених витрат. Із цього випливає, що забезпечення ефективності, насамперед, залежить від багатьох чинників внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування суб'єкта господарювання.

У дисертаційній роботі обґрунтовується твердження, що визначення категорії «ефективність» є багатограним і різнобічним залежно від напряму використання та періоду, в якому відбувався процес дослідження, а єдиною спільною її рисою, що використовувалася у процесі визначення, є досягнення максимального прибутку. Тому можна стверджувати, що ефективність виробництва характеризує віддачу та результативність, вона відображає не лише приріст обсягів виробництва, а й те, яким чином його досягнуто, тобто показує стан економічного зростання.

Найбільш загальним підходом до визначення сутності ефективності розвитку суспільного виробництва є встановлення залежності між витратами факторів виробництва і величиною випуску продукції, тобто порівняння витрат і результатів. Іншим важливим напрямом визначення ефективності постає трактування цієї категорії через вірогідність досягнення поставлених цілей суб'єктом господарювання.

Авторська позиція полягає в тому, що економічну категорію «ефективність» можна характеризувати як складну та багатогранну, яка відображає комплекс умов функціонування продуктивних сил і виробничих відносин у сільському господарстві. Категорія «економічна ефективність сільськогосподарського виробництва» відображає умови ведення діяльності, які забезпечують одержання якісної та конкурентоспроможної продукції в обсягах, необхідних суспільству, стійкий фінансовий стан товаровиробників і здійснення розширеного відтворення за раціонального використання виробничих ресурсів, що сприятиме розвитку сільських територій.

Економічну ефективність круп'яного виробництва можна розглядати на основі: використання виробничого потенціалу; максимальної вигоди, досягнутої за мінімальних витрат, ураховуючи особливості зовнішнього та внутрішнього середовища сільськогосподарських підприємств. Отже, забезпечення економічної ефективності виробництва зерна круп'яних культур є складним і багатоетапним процесом. Вона відображає специфіку досліджуваної галузі та показує рівень результативності виробництва.

Обґрунтовано класифікацію факторів, що впливають на ефективність виробництва круп'яних культур (рис. 1), яка ґрунтується на врахуванні зовнішніх і внутрішніх факторів, які об'єднано в кілька груп: техніко-технологічні; організаційні; економічні; екологічні; соціальні, що впливають на економічні результати діяльності сільськогосподарських підприємств, збереження навколишнього природного середовища та розвиток сільських територій.

Доведено доцільність проведення оцінки ефективності діяльності сільськогосподарського підприємства на основі методу DEA (Аналіз середовища функціонування), який дасть змогу визначити три види ефективності: технічна, аллокативна (ефективність розподілу ресурсів) та загальна економічна ефективність. Ефективність вирощування гречки і проса у першому випадку знаходить відображення у показникові технічної ефективності, який характеризує технологічний рівень виробництва, у другому – аллокативної ефективності, що вказує на ступінь раціональності використання виробничих ресурсів підприємства.

Система показників ефективності виробництва круп'яних культур має враховувати витрати всіх ресурсів, залучених підприємством; виявити резерви підвищення ефективності досліджуваного нами виду виробництва і стимулювати використання всіх резервів; формувати інформацію щодо ефективності виробництва на всіх етапах виробничого процесу. Основними показниками ефективності є: виробництво валової продукції у натуральній та грошовій формі на одиницю площі; урожайність; собівартість; окупність авансованого капіталу; прибуток на одиницю площі; рентабельність виробництва; продуктивність праці; рівень оплати праці; структура продукції за якісними показниками; рівень задоволення потреб населення у даній продукції.

На величину результуючих показників ефективного виробництва впливають витрати на збут і доведення продукції до відповідних кондицій, а також раціональне використання побічної продукції, що вимагає включення до системи таких показників: витрати по доведенню зерна до відповідних кондицій на одиницю продукції; витрати на збут на одиницю продукції; собівартість одиниці побічної продукції; прибуток від реалізації одиниці побічної продукції.

У другому розділі «Сучасний стан і тенденції виробництва та збуту круп'яних культур в Україні» проаналізовано організаційно-економічні умови виробництва круп'яних культур сільськогосподарськими підприємствами, визначено рівень ефективності виробництва круп'яних культур та вплив на неї особливостей організації збуту зерна круп'яних культур сільськогосподарськими підприємствами. Нині спостерігається тенденція до зниження валових зборів гречки та проса в сільськогосподарських підприємствах, що викликано несприятливими погодними умовами – посухи; високими витратами на виробництво гречки порівняно з вирощуванням інших культур; зниженням урожайності через недотримання агротехнологій.

Рис. 1. Класифікація факторів, що впливають на ефективність виробництва круп'яних культур

Джерело: розроблено автором.

Зниження обсягів виробництва гречки в 2013 р. проти 2007 р. в цілому становили 19,6%, водночас у середніх і великих сільськогосподарських підприємствах – 37,2%, проса – 37,3%, а у високотоварних господарствах – зросли на 3,6%.

Нині основними товаровиробниками є дрібні сільськогосподарські підприємства з посівними площами до 50 га (775 од., або 63 % від загальної кількості) та з обсягами виробництва гречки до 300 ц (46,5%), проса – до 50 га (312 од., або 58,6 %) та до 500 ц (майже 49,4%), у яких виробництво збиткове. Частка виробництва гречки та проса в структурі посівних площ зернових є незначною – до 11 %.

Основні товаровиробники гречки сконцентровані в зоні Лісостепу – майже 55,3%, головним чином це Харківська, Хмельницька, Вінницька, Київська області. Проте рівень рентабельності значно вищий у сільськогосподарських підприємствах зони Полісся, в яких гірші природно-кліматичні умови для вирощування цієї культури, але за рахунок зниження собівартості було забезпечено прибуткове ведення виробництва.

Подібна ситуація виявляється і при вирощуванні проса, де спостерігається суттєве підвищення прибутковості сільськогосподарських підприємств зони Полісся – 25,1 в.п., яка не спеціалізується на вирощуванні проса порівняно із зоною Степу. Основним фактором впливу тут є підвищення рівня закупівельних цін, які на 41,5 % вищі ніж у зоні Степу.

Незважаючи на поступове зниження посівних площ основних круп'яних культур по Україні, в 217 господарствах посіви гречки займають близько чверті посівних площ зернових культур, що дає можливість забезпечити понад 30 % валового збору. Основними виробниками проса є сільськогосподарські підприємства з площею посівів культури від 5 до 10 % у структурі посівів зернових. На частку вузькоспеціалізованих господарств (з часткою у структурі посівів зернових культур 50% і більше) припадає 6,8% валового збору гречки, проса – 1,8%, що забезпечує відповідно прибуткове значення рентабельності гречки (28,7%) та збитковість проса (-29%). Нині більшість сільськогосподарських підприємств відмовляються від вирощування цих культур через високий рівень ризику збитковості виробництва (табл. 1).

Наведені розрахунки в табл. 1 свідчать, що упродовж 2009–2013 рр. рівень варіації рентабельності проса становив 0,5, гречки – 0,6. Частка прибуткових господарств, які вирощують просо протягом досліджуваного періоду, залишається незмінною (57%), при цьому зростає частка прибуткових сільськогосподарських підприємств, які вирощують гречку, – від 41,2% у 2009 р. до 59 % у 2013 р. Це свідчить про наявність внутрішніх резервів підвищення рівня прибутковості вирощування круп'яних культур.

Виявлено суттєві коливання урожайності гречки та проса, що свідчить про високий ступінь залежності від природно-кліматичних умов і ресурсного забезпечення виробничого процесу. Так, урожайність проса в 2013 р. на 18% вища, ніж у 2012 р. та на 25,7% нижча, ніж у 2011 р. (табл. 2).

У 22,4% господарств одержано середній рівень урожайності гречки (22,4 ц/га), що забезпечить середній рівень рентабельності 24,5%. З урахуванням прибутковості виробництва меду, за нашими підрахунками, показник економічної ефективності по цій групі сільськогосподарських підприємств буде становити в межах 50–60%. Подібна ситуація простежується і при виробництві проса. Так, у першій групі, в якій сконцентровано 37,2% сільськогосподарських підприємств з вирощування даної круп'яної культури, урожайність становить 6,5 ц/га, що унеможливує ведення прибуткового виробництва.

**Показники ефективності виробництва та реалізації проса і гречки
в сільськогосподарських підприємствах України**

Показники	Рік					2013 р. в %	
	2009	2010	2011	2012	2013	2009 р.	2012 р.
<i>Просо</i>							
Реалізовано, тис. т	110,9	137,1	94,2	102,2	105,4	95,1	103,1
Виробнича собівартість, грн/ц	145,79	228,67	239,38	271,23	223,62	153,4	82,4
Повна собівартість, грн/ц	150,49	233,52	300,26	303,14	270,96	180	89,4
Ціна реалізації, грн/ц	147,32	397,48	477,07	377,52	267,34	181,5	70,8
Рентабельність, %	-2,1	70,2	58,9	24,5	1,3	3,4 в. п.	-23,2
Кількість збиткових господарств, од.	871	355	298	439	573	65,8	130,5
Кількість прибуткових господарств, од.	1177	1431	1376	1142	745	63,3	65,2
<i>Гречка</i>							
Реалізовано, тис. т	102,9	105,7	75,7	110,1	85,7	83,3	77,8
Виробнича собівартість, грн/ц	73,35	90,48	95,85	153,99	130,46	177,9	84,7
Повна собівартість, грн/ц	74,38	93,24	113,76	135,67	138,56	186,3	102,1
Ціна реалізації, грн/ц	58,59	103,49	151,03	118,66	142,77	243,7	120,3
Рентабельність, %	-21,2	11	32,8	-12,5	3	24,2 в.п.	15,5 в.п.
Кількість збиткових господарств, од.	609	429	234	481	361	59,3	75,1
Кількість прибуткових господарств, од.	427	627	667	511	505	118,3	98,8

Джерело: складено та розраховано за даними Держслужби статистики України.

**Групування сільськогосподарських підприємств, які вирощують
гречку та просо, за рівнем урожайності, 2013 р.**

Групи за урожайністю, ц/га	Кількість господарств у групі	% до всього	Урожайність, ц/га	Виробнича собівартість 1 ц зерна, грн	Ціна реалізації, грн за 1 ц	Рентабельність, %	Частка у площі зернових, %
<i>Гречка</i>							
До 4	138	11,2	2,9	449,00	295,78	-14,6	3,9
4,1-6	192	15,6	5,0	313,94	259,37	-26,9	4,7
6,1-8	167	13,6	7,2	279,35	262,19	-17,4	4,2
8,1-10	187	15,2	9,2	250,99	256,15	-11,0	5,6
10,1-14	232	18,9	12,2	219,52	263,87	2,2	5,3
14,1-18	166	13,5	16,0	190,30	267,91	10,9	6,7
більше 18	148	12,0	22,4	167,87	263,52	24,5	3,9
Усього	1230	100,0	10,9	223,60	264,30	0,5	5,0
<i>Просо</i>							
До 10	198	37,2	6,5	177,71	158,79	-15,1	6,1
10,1-15	114	21,4	12,5	133,46	143,21	3,8	4,6
15,1-20	86	16,2	17,5	124,84	142,95	-0,3	4,7
20,1-25	53	10,0	22,5	133,70	147,23	2,0	2,3
більше 25	81	15,2	33,1	98,37	148,24	20,4	3,0
Усього	532	100,0	14,3	130,44	147,91	3,3	4,3

Джерело: складено та розраховано за даними Держслужби статистики України.

Водночас, 81 господарство (15,2%) шляхом впровадження сучасних технологій вирощування проса забезпечило прибуткове його виробництво, в першу чергу за рахунок високого рівня урожайності – 33,1 ц/га, що становить близько 50% від біологічної урожайності (60–65 ц/га).

Основними каналами реалізації круп'яних культур є торгово-посередницькі структури, що пояснюється можливостями зниження трансакційних витрат, розрахунками у готівковій формі, що є важливим чинником, особливо для дрібних виробників, отримання комерційного кредиту на закінчення комплексу польових робіт у вигляді попередньої оплати, гнучкого підходу щодо формування закупівельних цін на зерно круп'яних культур тощо.

Нині основними постачальниками зерна гречки на ринок є сільськогосподарські підприємства з обсягами реалізації в середньому 50–100 т, що дає можливість забезпечити мінімальний рівень рентабельності (0,3%), проса – збитковість (-7,7%). Встановлено, що сільськогосподарські підприємства, які входять у вертикально-інтегровані групи, забезпечують найвищий рівень рентабельності (гречка – 9,7%, просо – 10%) за рахунок найвищого рівня врожайності та відносно високого рівня закупівельних цін.

Більшість сільськогосподарських підприємств реалізують зерно гречки та проса в період масового збору врожаю, що призводить до зниження закупівельних цін. Доведено, що цінові коливання на гречку більш суттєві ніж на просо. Простежено сезонні коливання ціни на зерно круп'яних культур, а саме: період нарощення обсягів товарних запасів протягом двох років, далі насичення внутрішнього ринку – в основному гречкою, що провокує зниження закупівельних цін та зменшення посівних площ.

Переважає більшість зерна, що знаходиться на відповідальному зберіганні у спеціалізованих підприємствах належить торгово-посередницьким структурам або переробним підприємствам, що дає можливість отримувати спекулятивний прибуток у період підвищення закупівельних цін, викликаних черговою нестабільністю на ринку гречки.

Встановлено, що рівень закупівельних цін у торгово-посередницьких структурах вищий порівняно із продажем переробним підприємствам, що є не логічним, оскільки посередники також продають зерно гречки переробникам і при цьому орієнтуються на одержання певної величини доходу. Однак цінова ситуація при реалізації проса протилежна: рівень закупівельних цін значно вищий у переробних підприємствах порівняно із торгово-посередницькими структурами – основним каналом збуту виробників зерна проса. Це свідчить про певну маніпулятивність цінової політики переробних підприємств і доводить, що зазвичай торгово-посередницькі структури є представниками цього підприємства або у змові з ним.

Важливим чинником ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств круп'яного виробництва є підвищення якості продукції. Якість зерна основних круп'яних культур відображають за трьома основними класами. Нами не встановлено взаємозв'язку «ціна-якість» при реалізації зерна гречки, оскільки рівень закупівельних цін на зерно гречки 1-го класу є нижчим від середнього значення. При цьому рівень витрат на вирощування та доробку зерна 1-го класу на 15–20% вищий порівняно із зерном 3-го класу, що зумовлює орієнтацію товаровиробників на реалізацію зерна гречки саме цього класу.

Нині спостерігається суттєва різниця цін на просо залежно від його видів. Так, станом на 10.11.2013 р. рівень закупівельних цін на просо жовте становив від

1500 грн/т, червоне – від 1600 грн/т. При цьому жовте просо – це сировина для виготовлення пшона, червоне є фуражною культурою, що свідчить про порушення принципів формування оптово-відпускних цін на соціально значимі продукти харчування. Вищезазначене вимагає обґрунтування організаційно-економічних заходів підвищення ефективності виробництва

У третьому розділі «**Пріоритетні напрями підвищення ефективності виробництва зерна круп'яних культур у сільськогосподарських підприємствах**» обґрунтовано напрями поглиблення спеціалізації та посилення концентрації виробництва круп'яних культур, визначено техніко-технологічні чинники підвищення ефективності вирощування зерна круп'яних культур, розроблено шляхи удосконалення економічних відносин між підприємствами з виробництва та переробки зерна круп'яних культур.

Доведено, що спеціалізація та концентрація виробництва мають важливе значення при виробництві гречки та проса. Основними областями з виробництва гречки є Вінницька, Київська, Кіровоградська, Сумська, Харківська, Хмельницька, частка яких у загальному виробництві цієї культури коливається відповідно від 5,3 до 13,8%. Саме ці регіони, які утворили перший кластер, забезпечують більше половини (57,7%) загального виробництва гречки й одержують при цьому досить високі значення урожайності та рівень рентабельності – відповідно 13,4 і 37,6%. Саме вищезазначені області можна вважати регіонами, які формують культуру вирощування гречки, забезпечуючи впровадження інноваційних технологій, мають відповідні природно-кліматичні умови та необхідний досвід.

Другий кластер регіонів з виробництва гречки сформували такі області: Житомирська, Миколаївська, Полтавська, Тернопільська, Чернігівська, Черкаська, де частка виробництва цієї культури в загальних обсягах виробництва становить від 6,9% у Чернігівській до 2,7% у Миколаївській області. Для цього кластера характерні достатньо високі показники урожайності гречки – 9,4 ц/га у Черкаській, 8,9 ц/га – у Тернопільській, 8,8 ц/га – у Житомирській областях. Середнє значення урожайності в другому кластері становило 8,4 ц/га, або лише на 9,5% нижче від середнього значення першого кластера, що дає підстави для висновку про те, що ці регіони потенційно спроможні забезпечити ефективне виробництво гречки. Така ситуація забезпечила високі значення рентабельності виробництва гречки, які коливаються у межах від 53,5% у Миколаївській до 15,7% у Черкаській області.

Інші області забезпечують невисокі значення часток виробництва гречки у загальному обсязі виробництва товарної продукції гречки – у середньому 14,4%. Урожайність гречки у третьому кластері в середньому становить 7,3 ц/га, а рівень рентабельності – 11,5%. Отже, основними регіонами з виробництва гречки слід вважати сільськогосподарські підприємства областей, які ввійшли до першого та другого кластерів, де доцільно формувати сприятливі економічні умови для розвитку галузі.

За подібним підходом визначено пріоритетні регіони для виробництва проса – це Житомирська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Харківська, Черкаська, Рівненська та Львівська області, які забезпечують лише 40,9% загального обсягу виробництва цієї культури в Україні. За одержаними результатами кластеризації регіонів можна зробити висновок про те, що внаслідок низької привабливості вирощування цієї культури для сільськогосподарських товаровиробників через низку причин (не-

високий споживчий попит, недостатнє поширення інтенсивних технологій його виробництва і т.д.) виникає необхідність формування сприятливих умов на основі створення територіального кластера з вирощування та переробки круп'яних культур. Саме у визначених областях доцільно поглиблювати спеціалізацію виробництва цієї культури та формувати спеціалізований кластер з метою підвищення економічної привабливості для сільськогосподарських товаровиробників.

Обґрунтовано доцільність формування територіального кластера з виробництва, переробки та збуту продуктів переробки зерна гречки в Хмельницькій області, де основними виробниками є фермерські господарства з площею ріллі до 500 га, а під цю культуру відведено 30–50 га. Окрім цього в регіоні розташоване найбільше переробне підприємств – ТОВ «Хмельницький зернопродукт», а науковий супровід може забезпечити Інститут круп'яних культур. За проведеними розрахунками, ефективність функціонування учасників кластера в 2015 р. може становити: рівень рентабельності виробництва гречки – 25–26% при урожайності 18–19 ц/га, переробки – 31%, торгівлі – 10 %.

Встановлено, що сорт залишається одним із найважливіших факторів, які сприяють збільшенню валових зборів зерна гречки та поліпшенню якості продуктів її переробки без додаткових витрат.

Наступним важливим чинником підвищення ефективності виробництва зерна круп'яних культур є технічне забезпечення виробничого процесу. Нами визначено раціональний склад комплексів машин на базі вітчизняної та іноземної техніки для виробництва гречки в зоні Лісостепу на площі 1000 га для двох варіантів технологій: 1 – традиційна (плужна) із рядковою сівбою; 2 – мінімальна із широкорядною сівбою.

Агротехнічне значення гречки і проса полягає у тому, що вони використовуються як страхові культури при пересіванні загиблої озимини, придатні також для післяжнивних або післяукісних посівів. При зрошенні та достатньому забезпеченні теплом можна вирощувати два врожаї проса в рік. Важливе агротехнічне значення гречки пояснюється тим, що ця культура покращує фізичні властивості ґрунту, підвищує його родючість та поліпшує фітосанітарний стан у цілому, зменшує забур'яненість полів, є добрим попередником, оскільки засвоює важкодоступні сполуки фосфору і калію для власного живлення, тобто використовує післядію добрив та залишає їх у ґрунті з рослинними рештками.

Встановлено, що внутрішньогосподарські відносини виробництва, обміну, розподілу та споживання зерна круп'яних культур формують складну багаторівневу систему, яка визначає ефективність господарювання товаровиробників, їх економічну стійкість, сприяє розвитку соціальної сфери на селі. Нині близько 50% врожаю залишається в сільськогосподарських товаровиробників, де більшість зерноскладів не придатні для його зберігання, відсутній оперативний контроль якості, а спеціалізовані підприємства по зберіганню зерна завантажені на 40–60%, крім того, дефіцит зерносушильного обладнання спричиняє суттєві втрати зерна круп'яних культур, які, за різними оцінками, становлять від 20 до 40%.

Встановлено, що за існуючої системи формування цін на продукцію переробних підприємств (табл. 3) основна частина доходу перерозподіляється на користь переробних підприємств і торгівлі, внаслідок чого повністю не захищеними залишаються інтереси сільськогосподарських підприємств, що вирощують зерно круп'яних культур.

**Розподіл витрат і доходу при виробництві, доробці, переробці та реалізації
крупни гречаної в розрахунку на 1 ц**

Показники	Станом на 01.01.2012 р.		Станом на 01.06. 2013 р.		Станом на 01.01. 2014 р.	
	сума, грн	частка, %	сума, грн	частка, %	сума, грн	частка, %
Собівартість	135,67	X	135,67	X	138,56	X
Закупівельна ціна	118,66	X	145,6	X	142,22	X
Вартість доробки	238,24	X	174,2	X	168,68	X
Закупівельна ціна зерна	356,9	X	319,8	X	310,9	X
Вартість переробки	295	X	239	X	240	X
Відпускна ціна 1 ц	651,9	X	558,8	X	550,9	X
Торговельна націнка	303	X	320,1	X	291,7	X
Роздрібна ціна 1 ц	954,9	X	878,9	X	842,6	X
Витрати – всього:	771,47	100,0	717,97	100,0	692,14	100,0
у т. ч.: виробництва	135,67	17,6	135,67	18,9	138,56	20,02
доробки	176	22,8	139,3	19,4	111,28	16,08
переробки	250,8	32,5	203	28,3	214,7	31,02
торгівлі	209	27,1	240	33,4	227,6	32,88
Прибуток (+), збиток (-) – всього	141,6	100	160,7	100	150,46	100
у т. ч.: виробництва	-17	-12,0	9,9	6,2	3,66	2,4
доробки	62,24	43,9	34,9	21,7	57,4	38,1
переробки	44,2	31,2	35,9	22,3	25,3	16,8
торгівлі	52,2	36,9	80	49,8	64,1	42,6

Джерело: розраховано автором.

За даними табл. 3 при виробництві гречаної крупни найнижчою у розподілі доходу є частка сільськогосподарських підприємств – 2,4%, а найвищою торгівлі – 42,6%, підприємств з доробки – 38,1%, переробних підприємств – 16,8%. Вважаємо, що одним із необхідних шляхів удосконалення договірних відносин є об'єктивне визначення якості продукції та передбачення доплат за неї.

Потребує удосконалення й існуюча договірна система між сільськогосподарськими підприємствами, заготівельними та переробними підприємствами зерна круп'яних культур. У цілому договірні відносини між заготівельними підприємствами та товаровиробниками мають формальний характер, встановлюються, як правило, в односторонньому порядку переробними, без урахування інтересів сільськогосподарських товаровиробників. Встановлено, що система економічних санкцій практично не діє через відсутність чіткої правової забезпеченості договору на повний обсяг втрат і недостатньої персональної відповідальності щодо додержання термінів виконання зобов'язань та оплати за сировину, відповідності якості продукції стандартам.

Якість зерна є основним чинником, що впливає на закупівельні ціни, а в кінцевому рахунку – на ефективність виробництва. Так, на переробку надходить просо вологістю 13,5–14,5%, яке проходило сушіння. Нормативний вихід крупни становить 65% (вищий сорт – 5%, перший – 58, другий – 2%). Базовим за якістю вважають просо із вмістом чистого ядра 76% щодо маси зерна, із домішками і лушпинням – 18%.

Стандартом на гречку передбачено такі показники: кислотність, вміст обрубаних зерен, масова частка ядра (для переробки на крупну цей показник має бути не менше 71%, а для виробництва продуктів дитячого харчування – не менше 73%), а

також вологість, вміст смітної домішки. Кислотність зерна для виробництва продуктів дитячого харчування повинна бути не більше 4,5 град. Тому нами запропоновано систему надбавок за підвищені показники якості продукції, що стимулюватиме виробництво високоякісного зерна.

Розроблену систему надбавок можна показати у вигляді наступної математичної залежності:

$$\text{Ц} = \text{Ц} + \text{ЦбНв} + \text{ЦбНя} + \text{ЦбНз} + \text{ЦбНкр} + \text{ЦбНвр} / 100\%, \quad (1)$$

де Ц – ціна на зерно круп'яних культур для реалізації на внутрішньому ринку;

Цб – середня ціна на продукцію 3 класу, %;

Нв – надбавка за низький показник вологості;

Ня – надбавка за високий вміст ядра;

Нз – надбавка за низький вміст зіпсованих зерен;

Нкр – надбавка за крупність;

Нвр – надбавка за одноманітність ядер

Розрахунки підтверджують економічну доцільність використання запропонованої системи надбавок. Так, у середньому за 2013 р. ціна реалізації проса в Україні дорівнювала 142,77 грн/ц, повна собівартість – 138,56 грн/ц, рівень рентабельності – 3%. Водночас реалізаційна ціна проса 3-го класу становить 143,9 грн/ц. Розрахункова реалізаційна ціна з урахуванням усіх надбавок по 1 і 2-му класу проса становитиме відповідно 194,2 і 164,5 грн/ц. При цьому перевищення ціни по відношенню до базисної по 1-му класу буде 50,3 грн/ц, 2-му – 20,6 грн/ц.

Доведено, що розроблені заходи не лише дозволять підвищити ефективність виробництва круп'яних культур, але і сприятимуть забезпеченню конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

ВИСНОВКИ

Результатом дисертаційного дослідження є теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми ефективного виробництва круп'яних культур сільськогосподарськими підприємствами. Основні наукові та прикладні результати, а також рекомендації щодо їх використання полягають у наступному:

1. Економічну категорію «ефективність» можна характеризувати як складну та багатогранну, яка відображає комплекс умов функціонування продуктивних сил і виробничих відносин у сільському господарстві. Категорія «економічна ефективність сільськогосподарського виробництва» відображає умови ведення діяльності, які забезпечують одержання якісної та конкурентоспроможної продукції в обсягах, необхідних суспільству, стійкий фінансовий стан товаровиробників і здійснення розширеного відтворення за раціонального використання виробничих ресурсів, що сприятиме розвитку сільських територій.

2. Основними показниками, що характеризують ефективність виробництва круп'яних культур, є: виробництво валової продукції у натуральній та грошовій формі на одиницю площі; урожайність; собівартість; окупність авансованого капіталу; прибуток на одиницю площі; рентабельність виробництва; продуктивність праці; рівень оплати праці; структура продукції за якісними показниками; витрати на збут на одиницю продукції; собівартість одиниці побічної продукції; прибуток від реалізації одиниці побічної продукції, рівень задоволення потреб населення у даній продукції.

3. Основними світовими товаровиробниками гречки є Китай (39% світового виробництва), Росія – (22%), Україна – (9%), частка останньої у світовому виробництві проса становила в останні роки 8,2%. Нині спостерігається тенденція до зниження валових зборів гречки та проса в сільськогосподарських підприємствах унаслідок дії суб'єктивних та об'єктивних факторів.

У структурі посівних площ гречка та просо займають незначну частку – до 11 %. Основними товаровиробниками цих круп'яних культур є дрібні сільськогосподарські підприємства з обсягами виробництва гречки до 300 ц (46,5%), проса – до 500 ц (майже 49,4%). Пріоритетними напрямками ефективного розвитку круп'яного виробництва в сільськогосподарських підприємствах є орієнтація на інтенсивний розвиток галузі та формування відповідної системи менеджменту виробництва цих культур.

4. Виявлено різкі коливання рівня рентабельності виробництва круп'яних культур, що свідчить про відсутність сприятливих економічних умов для сільськогосподарських підприємств та високу ризикованість їх виробництва. Так, коефіцієнт варіації рентабельності проса становить 0,5, гречки – 0,6, що свідчить про наявність внутрішніх резервів у товаровиробників щодо підвищення рівня прибутковості вирощування цих культур на основі інтенсифікації виробництва. Доказом цього є низька урожайність: у 55,6% господарствах урожайність гречки нижче 10 ц/га, у 37,2% сільськогосподарських підприємствах що вирощують просо, урожайність становить 6,5 ц/га, що унеможливує ведення прибуткового виробництва.

5. Встановлено основні тенденції щодо розподілу зерна круп'яних культур: частка збуту гречки переробним підприємствам у 2013 р. становила 8,3%, проса – 1,6%; населенню – відповідно 0,2 і 0,3%; пайовикам – 0,3 і 2,6%; на ринку – 6,4 і 10,6%; за іншими каналами – 84,8 і 84,9%. Пріоритетними напрямками розвитку збутової діяльності сільськогосподарських підприємств, що займаються виробництвом зерна круп'яних культур, повинні стати: формування стимулів до підвищення якості продукції на основі додержання принципу ціноутворення «ціна-якість»; орієнтація на створення довгострокових партнерських відносин з об'єктами розподільчої інфраструктури; забезпечення формування закупівельних цін на основі врахування норм чинних стандартів (нині враховується лише показник вологості).

6. Доведено, що сільськогосподарські підприємства, які мають найвищий рівень спеціалізації – 36,2 % гречки та 17,2 % проса, забезпечують високі показники урожайності цих культур (відповідно 15,6 і 13,8 ц/га та високий рівень рентабельності (36,4% і 54,3%). Підвищення рівня спеціалізації сільськогосподарських підприємств вимагає використання нових підходів до розвитку кооперації й інтеграції на основі формування партнерських відносин між учасниками ланцюга, створення територіального кластера й розподілу доходів від реалізації кінцевого продукту, що створить передумови ефективного розвитку підприємства та забезпечення конкурентоспроможності продукції.

7. Розроблено систему техніко-технологічних заходів щодо підвищення ефективності виробництва круп'яних культур у сільськогосподарських підприємствах, яка передбачає: раціональне розміщення посівів диплоїдних і тетраплоїдних сортів гречки, що дозволяє підвищити валові збори зерна цієї культури на 10–20%; обґрунтовано строки і способи сівби (широкорядний та рядковий) та дотримання норм висівання; забезпечення науково обґрунтованих норм внесення органічних і мінеральних добрив та додержання вимог щодо сівозмін; організація своєчасного збирання (при перестойі на

корені понад 20 діб втрачається до половини врожаю); оптимальне формування комплексу технічних ресурсів; удосконалення структури посівних площ, розширення використання післяжнивних решток на добрива; запровадження органічного землеробства, особливо при вирощуванні проса та гречки як екологічно безпечних продуктів. Розраховано, що мінімальний обробіток ґрунту з широкорядною сівбою є економічно доцільнішим порівняно з оранкою і рядковою сівбою за всіма показниками: витратами – на 20,4%, витратами робочого часу – 24,2%, витратою палива – 28,3%.

8. Визначено напрями удосконалення економічних відносин між підприємствами з виробництва та переробки зерна круп'яних культур шляхом обґрунтованого визначення цін на стадіях технологічного ланцюжка з метою задоволення економічного інтересу кожного учасника. Потребує удосконалення й існуюча договірна система між сільськогосподарськими підприємствами, заготівельними та переробними підприємствами зерна круп'яних культур, яка має формальний характер та встановлюється здебільшого в односторонньому порядку переробними підприємствами. Слід передбачити чітку правову забезпеченість договору, що дасть змогу використати систему санкцій на повний обсяг втрат і персональну відповідальність щодо додержання термінів виконання зобов'язань й оплати за сировину, відповідності якості продукції чинним стандартам.

9. Встановлено, що нині більшість переробних підприємств при закупівлі зерна круп'яних культур визначають лише один показник якості – вологість. Це зумовило ситуацію, коли практично вся вирощена продукція надходить до переробників 3-м класом. При цьому такі показники як кислотність, вміст обрубаних зерен, масова частка ядра (для переробки на крупу цей показник має бути не менше 71%, а для виробництва продуктів дитячого харчування – не менше 73%), вміст смітної домішки не враховуються. З метою підвищення ефективності виробництва зерна круп'яних культур сільськогосподарськими підприємствами доцільно запровадити систему надбавок за підвищені показники якості продукції шляхом передбачення величини надбавки для кожного товаровиробника з урахуванням досягнутого рівня якості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Кузьменко О. А. Ефективність виробництва гречки / О. А. Кузьменко // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. Економіка. – Вип. 76. – Ч. 2. – Умань. – 2011. – С. 265–271. (0,3 друк. арк.)
2. Кузьменко О. А. Економічна ефективність вирощування круп'яних культур / О. А. Кузьменко // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. Економіка. – Вип. 80. – Ч. 2. – Умань. – 2012. – С. 122–127. (0,31 друк. арк.)
3. Кузьменко О. А. Інтеграція як складова економічної ефективності виробництва круп / О. А. Кузьменко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 3. – Т. 1. Економічні науки. – Полтава: ПДАА. – 2011. – С. 154–160. (0,32 друк. арк.)
4. Кузьменко О. А. Підвищення конкурентоспроможності виробництва гречки / О. А. Кузьменко // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Економічні науки. – № 2(22). – Т. 1. – Мелітополь, 2013. – С. 146–153. (0,4) друк. арк.

5. Кузьменко О. А. Стан виробництва та вдосконалення каналів збуту гречки в Кіровоградській області / О. А. Кузьменко, В.С. Уланчук // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. – 2014. – Вип. 84. – С. 178–184 (0,12 друк. арк. здобувачем проаналізовано ефективність каналів збуту).

6. Кузьменко О. А. Формування стратегії підвищення ефективності виробництва круп'яних культур в сільськогосподарських підприємствах / О. А. Кузьменко, В.С. Уланчук // Вісник економічної науки України. – 2014. – № 2 – С. 159–162 (0,17 друк. арк.. здобувачем проаналізовано сучасний стан виробництва круп'яних культур).

7. Кузьменко О. А. Реалізація продукції зерна круп'яних культур сільськогосподарськими підприємствами/ О. А. Кузьменко // Азимут научных исследований: экономика и управление. – 2014. - № 4(9). – С. 42–44. (0,34 друк. арк.)

8. Кузьменко О. А. Стан і економічна ефективність вирощування зерна круп'яних культур в сільськогосподарських підприємствах/ О.А. Кузьменко // Агросвіт. – 2015. – № 1. – С. 40–43.(0,35 друк. арк.).

Статті в іноземних виданнях

9. Кузьменко О. А. Формирование крупяного рынка в Кировоградской области О. А. Кузьменко //Молодой ученый. Экономика и управление. – 2014. – № 5 (64). – Ч. 3.– С. 281–285. (0,36 друк. арк.).

Матеріали наукових конференцій

10. Кузьменко О. А. Державне регулювання економічної ефективності виробництва в сільському господарстві / О. А. Кузьменко : матеріали дев'ятої Міжнар. наук.-прак. інтернет-конференції «Сучасна наука в мережі Internet». Економіка. (25–27 лют. 2013 р.). – Ч. 1. – К., 2013. – С. 27–28. (0,1 друк. арк.).

11. Кузьменко О. А. До питання економічної ефективності виробництва в сільському господарстві / О. А. Кузьменко : матеріали дев'ятої Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції «Актуальні проблеми сучасної науки». Економіка. (22–24 жовт. 2012 р.). – Ч. 1. – К., 2012. – С. 36–38. (0,1 друк. арк.).

12. Кузьменко О. А. До питання про складові економічної ефективності виробництва в сільському господарстві / О. А. Кузьменко : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (Умань, 19–20 трав. 2011 р.). – Ч. 1. – Умань. – 2011. – С. 187–188. (0,14 друк. арк.).

13. Кузьменко О. А. Экономическая эффективность производства гречки в сельскохозяйственных предприятиях / О. А. Кузьменко // «Аграрная наука, творчество, рост»: материалы Междунар. Науч.-практ. конференции. – Т. 1. (г. Ставрополь, 21–22 фев. 2012 г.). – Ставрополь: ООО «Альфа-Принт», 2012. – С. 327–331. (0,15 друк. арк.).

14. Кузьменко О. А. Экономическая эффективность выращивания крупяных культур в регионе Украины / О. А. Кузьменко // Экономика. Право. Менеджмент: Современные проблемы и тенденции развития: материалы III Междунар. науч.-практ. конф. 31 янв. 2013 г.: сб. науч. трудов. – Краснодар, 2013. – С. 94–99. (0,12 друк. арк.).

15. Кузьменко О. А. Напрями підвищення ефективності круп'яного виробництва сільськогосподарськими підприємствами регіону / О. А. Кузьменко : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених та студентів «Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки» (Умань, 20 берез. 2014 р.). – С. 48–53. (0,12 друк. арк.).

16. Кузьменко О. А. Основи ефективного виробництва гречки / О. А. Кузьменко : матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф. «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (Умань, 16–17 трав. 2013 р.). – Ч. 2. – Умань, 2013. – С. 6–7. (0,12 друк. арк.).

17. Кузьменко О. А. Резерви підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва / О. А. Кузьменко : Матеріали V Всеукраїн. заоч. наук. конф. «Актуальні питання сучасної економіки» (Умань, 24 груд. 2013 р.). – Ч. 1. – Умань, 2013. – С. 144–147. (0,1 друк. арк.).

18. Кузьменко О. А. Техніко-технологічні резерви підвищення ефективності круп'яного виробництва сільськогосподарськими підприємствами / О. А. Кузьменко : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. : «Інноваційна модель розвитку: тенденції та перспективи економічної трансформації» (Умань, 23 трав. 2014 р.). – Умань, 2014. – С. 204–209. (0,1 друк. арк.).

19. Кузьменко О. А. Шляхи регулювання ефективності виробництва в сільському господарстві розвинених країн світу / О. А. Кузьменко : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (Умань, 21 трав. 2012 р.). – Умань, 2012. – Ч. 1. – С. 156–157. (0,15 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Кузьменко О. А. Економічна ефективність виробництва круп'яних культур сільськогосподарськими підприємствами. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Білоцерківський національний аграрний університет, Біла Церква, 2015.

У дисертаційній роботі обґрунтовано науково-методологічні засади і практичні рекомендації щодо підвищення ефективності виробництва круп'яних культур у сільськогосподарських підприємствах. Уточнено сутність та економічний зміст економічної ефективності як об'єкта управління в сільськогосподарських підприємствах. Обґрунтовано критерії та систематизовано основні показники, що відображають економічну ефективність виробництва круп'яних культур на різних рівнях управління та дозволяють виявити шляхи її підвищення. Проаналізовано вплив факторів середовища функціонування сільськогосподарських підприємств на зміну ефективності виробництва круп'яних культур у регіоні.

Здійснено кількісний та якісний аналіз стану і розвитку виробництва круп'яних культур в Україні.

Обґрунтовано доцільність формування територіального кластера з виробництва, переробки та збуту круп'яних культур.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, виробництво круп'яних культур, просо, гречка, ефективність, збутова політика, якість.

АННОТАЦИЯ

Кузьменко Е. А. Экономическая эффективность производства крупяных культур сельскохозяйственными предприятиями. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам эконо-

мической деятельности). – Белоцерковский национальный аграрный университет, Белая Церковь, 2015.

В диссертационной работе обоснованы научно-методологические основы и практические рекомендации по повышению эффективности производства крупяных культур в сельскохозяйственных предприятиях. Уточнены сущность и экономическое содержание экономической эффективности как объекта управления в сельскохозяйственных предприятиях. Обоснованы критерии и систематизированы основные показатели, отражающие экономическую эффективность производства зерна крупяных культур на различных уровнях управления и позволяющие выявить пути ее повышения. Проанализировано влияние факторов среды функционирования сельскохозяйственных предприятий на изменение эффективности производства крупяных культур в Украине.

Установлено, что на величину результативных показателей эффективного производства влияют расходы по сбыту и доведению продукции до соответствующих кондиций, а также рациональное использование побочной продукции, что требует включения в системы следующих показателей: затраты по доведению зерна на единицу продукции; расходы по сбыту на единицу продукции; себестоимость единицы побочной продукции; прибыль от реализации единицы побочной продукции.

Осуществлен количественный и качественный анализ состояния и развития производства крупяных культур в Украине.

Установлено, что большинство сельскохозяйственных предприятий реализуют зерно гречихи и проса в период массового сбора урожая, что приводит к снижению закупочных цен. Доказано, что ценовые колебания на гречку более существенные, чем на просо. Сезонные колебания цены на зерно крупяных культур имеют следующий вид: период наращивания объемов товарных запасов наблюдается в течение двух лет, после чего наступает насыщение внутреннего рынка главным образом гречкой, что провоцирует снижение закупочных цен и уменьшение посевных площадей.

Доказано, что важным фактором эффективного развития сельскохозяйственных предприятий крупяного производства является повышение качества продукции. Качество зерна основных крупяных культур отражают по трём основным классам. Нами не установлено взаимосвязи «цена-качество» при реализации зерна гречихи, поскольку уровень закупочных цен на зерно гречихи 1-го класса ниже среднего значения. При этом уровень затрат на выращивание и доработку зерна 1-го класса на 15–20 % выше по сравнению с зерном 3-го класса, что обуславливает ориентацию товаропроизводителей на реализацию зерна гречихи 3-го класса.

Обоснована целесообразность формирования территориального кластера по производству, переработке и сбыту крупяных культур.

Установлено, что технико-технологические факторы характеризуют скрытые возможности по повышению эффективности крупяного производства в зависимости от уровня обеспечения производственного потенциала и эффективности его использования в хозяйстве. Сорт остается одним из важнейших факторов, способствующих увеличению валовых сборов зерна гречихи и улучшению качества продуктов его переработки без дополнительных затрат.

Доказана, необходимость развития органического сельского хозяйства при выращивании проса и гречихи как одного из основных факторов повышения эффективности.

Обоснована необходимость усовершенствования существующей договорной системы между сельскохозяйственными предприятиями, заготовителями и перерабатывающими предприятиями зерна крупяных культур. В целом договорные отношения между заготовительными и товаропроизводителями носят формальный характер, устанавливаются, как правило, в одностороннем порядке перерабатывающими предприятиями, без учета интересов сельскохозяйственных товаропроизводителей. Доказано, что система экономических санкций практически не действует вследствие отсутствия четкой правовой обеспеченности договора на полный объем потерь и недостаточной персональной ответственности по соблюдению сроков исполнения обязательств и оплаты за сырье, соответствия качества продукции стандартам.

Установлено, что в настоящее время большинство перерабатывающих предприятий при приобретении зерна крупяных культур определяют только один показатель качества – влажность. Это обусловило ситуацию, когда практически вся выращенная продукция поступает к переработчикам 3 классом. При этом такие показатели, как кислотность, содержание обрубленных зерен, массовая доля ядра (для переработки в крупу этот показатель должен быть не меньше 71 %, а для производства продуктов детского питания – не менее 73 %), содержание сорной примеси не учитываются. С целью повышения эффективности производства зерна крупяных культур сельскохозяйственными предприятиями целесообразно ввести систему надбавок за повышенные показатели качества продукции путем определения величины надбавки для каждого товаропроизводителя, исходя из достигнутого уровня качества.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, производство крупяных культур, просо, гречка, эффективность, сбытовая политика, качество.

SUMMARY

Kuzmenko A. The economic efficiency of cereal crops by agricultural enterprises. - The manuscript.

Thesis for the candidate of economic sciences degree, specialty 08.00.04 - economics and enterprise management (according to the type of economic activities). – Bila Tserkva national agrarian university, Bila Tserkva, 2015.

The dissertation substantiated scientific methodological principles and practical recommendations to improve the efficiency of cereal crops in agricultural enterprises. The essence and economic content of economic efficiency as facility management in agricultural enterprises is done. The criteria and systematized the main indicators reflecting the economic efficiency of grain cereal crops at different levels of governance and reveal ways to improve it. The influence of environmental factors on the functioning of agricultural enterprises change production efficiency of cereals in the region.

The quantitative and qualitative analysis of the production of cereal crops in the Ukraine is done

The expediency of forming territorial cluster of production, processing and marketing of cereals. The necessity of development of organic agriculture in the cultivation of millet and buckwheat as the main factors of efficiency is analyzed .

Key words: farms, production of cereals, millet, buckwheat, efficiency, sales policy, quality.